

Koronan kaukainen edeltäjä

Eila Linnanmäki: *Espanjantauti Suomessa. Influenssapandemia 1918–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2020.

Historiantutkimus ja -kirjoitus eivät synny koskaan ajallisessa tyhjiössä. Syntyjassaan ne heijastavat aina taustahetkensä arvoja, asenteita, poliittista ilmapiiriä, kulttuurin tilaa ja suuntautuneisuutta sekä mikro- että makrotasolla. Julkaistut historialliset tutkimukset ovat näin oikeastaan epäsuoria kommentaareja siitä ajasta, missä ne on laadittu.

Toisinaan tämä kommentaari ei vaikuta edes kovin epäsuoralta, kuten SKS:n julkaisemasta, Eila Linnanmäen espanjantautia Suomessa käsittelevästä teoksesta on heti nähtävissä. Kirjan ensipainos julkaistiin jo vuonna 2005, jolloin lintuinfluenssa oli yleisenä pelottavana puheenaiheena. Tuskin kellekään jää epäselväksi, miksi espanjantautiaihaisesta tutkimuksesta on otettu uusintapainos juuri nyt ja mihin tilanteeseen tällä historiallisella tutkimuksella viitataan.

Espanjantauti oli ensimmäisen maailmansodan loppuvaiheissa puhjennut influenssapandemia, joka muuttui nopeasti maailmanlaajukseksi. Tauti levisi neljänä aaltona ja tappoi arviolta 30–50 miljoonaa ihmistä. Taudin lähtömaana on pidetty tutkimuksesta riippuen

joko Yhdysvaltoja, Kiinaa tai Ranskaa. Itse Espanjaan viittaava tautinimitys on näin harhaanjohtava. Nimi muotoutui lähinnä siksi, että ensimmäisenä tautiepidemiasta kertoivat espanjalaiset lehdet, jotka eivät olleet sotasensuurin alaisia maan pysyteltäviä puolueettomana maailmansodassa.

Sadan vuoden takaisesta espanjantaudista on puhuttu usein historiallisissa yhteyksissä ja sen jälkeensä jättämät uhriluvut on tuotu esiin seikkaperäisesti. Siihen nähden on oikeastaan yllättävää, että ennen Linnanmäkeä kukaan ei ole laatinut kirjamuotoista tutkimusta, jossa olisi keskitytty yksistään tämän pandemian vaiheisiin Suomessa. Lähimmäksi tässä on päässyt Pentti Mäkelä, joka on tutkinut espanjantautia yhdistettynä vuosien 1917–19 muihin kulutauteihin ja vankileirikatastrofiin (2007). Mutta muuten edeltäneet tutkimukset ovat olleet enimmäkseen artikkeleita, joissa on saatettu käsitellä espanjantaudin vaikutuksia myös paikallisella tasolla.

Alkuperästä ei varmuutta

Selvitettyään tutkimuskysymyksiä, käyttämiään lähteitä ja niiden kriittistä arvoa Linnanmäki lähtee liikkeelle influenssan lääketieteellisistä syntymekanismeista. Tässä yhteydessä selvitetään tyypillistä leviämistapaa, ilmenemismuotoja ja influenssan vaikuttavuutta sääteleviä tekijöitä. Sitten näkökulma siirtyy jälleen hieman laajemmalle historialliselle tasolle, jossa tarkastellaan influenssapandemioiden muotoa ja esiintymistä ennen espanjantautia. Itse espanjantautia kuvaillaan pitkälti tämänhetkiseen käsitykseen perustuen epidemiana, joka levisi Eurooppaan amerikkalaisotilaiden välityksellä. Maailmanlaajukseksi epidemiaksi tauti muuttui tulevien aaltojen myötä.

Kun päästään espanjantaudin kuvaukseen Suomen kamaralla, Linnanmäen mukaan sen ”alkuperästä ei ole varmuutta.” Varmaksi epidemian puhkeamisajankohdaksi asetetaan kuitenkin kesäkuun loppu vuonna 1918. Linnanmäki

kuvaa, miten influenssa eteni aalloissa ja miten tämä näkyi kuolleisuusluvuissa. Saman tien hän pyrkii määrittelemään espanjantaudin esiintymisajan keston. Vaikuttavuuslukujen pohjalta Linnanmäki päättyy siihen, että epidemiaaalto alkuvuodelta 1920 olisi vielä edustanut espanjantautia, mutta eivät enää sen jälkeen tulleet epidemiat.

Espanjantauti verotti Suomessa enemmän kaupunkiväestöä, kuten muuallakin maailmassa. Kirjoittaja huomauttaa ansiokkaasti, että erot sairastavuudessa maaseutu- ja kaupunkiväestön välillä vaihtelivat aaltojen myötä kuitenkin jokaisessa läänissä. Säilyneet arkistolähteetkään eivät anna aina todenmukaista kuvaa sairastuneiden todellisesta määrästä maaseutupaikoissa.

Paikallistason leviämistavoissa suurinta merkitystä näyttää esittäneen niin sanotusti liikkuva ihminen, joka toi virusta tullessaan niin sanotuista leviämiskeskuksista. Kokoonumispaikat, kuten markkinat, toimivat lähtöasteina paikallistasolla virinneille epidemioille. Tässä yhteydessä eritellään myös espanjantaudin suomalaisia aaltoja ja etsitään niistä eroavaisuuksia. Espanjantaudin leviäminen ja vaikutukset Pohjois-Suomessa saavat seikkaperäistä huomiota, sillä noilla seuduilla kuoli useammasa paikassa väkilukuun suhteutettuna poikkeuksellisen paljon ihmisiä. Linnanmäki selvittää, miten ja miksi tauti niitti runsasta kuolemansatoa eritoten Inarissa. Lisäksi hän tuo esiin, että espanjantauti olisi edesauttanut osaltaan Inarin suomalaistumista, koska tauti verotti huomattavasti alkuperäistä saamelaisväestöä.

Pidän ansiokkaana, että espanjantaudin sosiaalista valikoivuutta puntaroidessaan Linnanmäki suhtautuu kriittisesti tuolloiseen yleiseen uskomukseen siitä, että espanjantauti iskisi tasa-arvoisesti sekä rikkaisiin että köyhiin. Myös muualta Euroopasta saadut tutkimustulokset osoittavat, että asumisesta ja vähävaraisuus lisää

sivät selvästi kuolleisuusriskiä. Influenssatartunnalle altistavien olosuhteiden tarkempi kuvaus tukee jo tässä suhteessa mielessä vallitsevia ennakkokäsityksiä.

Sisällissota taustalla

Espanjantaudin ensimmäisten aaltojen suhteen ei voida irrottaa vuoden 1918 sisällissodan vaikutusta tautitilanteeseen. Sotavuoden aiheuttamat vaikeat elinolosuhteet haittasivat elintarvikkeiden saantia ja lisäsivät siten aliravitsemusta. Aikalaistulkintoissa aliravitsemusta pidettiin merkittävänä kuolleisuustekijänä, mutta Linnanmäki ei vedä aivan suoraa korrelaatiota näiden muutujien välillä. Linnanmäen selvänä pyrkimyksenä on selvittää joka tapauksessa espanjantaudin merkitystä sotavankileirien kuolintekijänä. Aiemmin tätä asiaa ei ole oikein kunnolla huomioitu, tai sillä on saatettu peitellä nälän osuutta kuolleisuudesta.

Teoksen jälkipuoliskolla Linnanmäki pyrkii vetämään yhteen suuria linjoja yleisen espanjantautikuolleisuuden suhteen. Tässä hän tarkastelee sekä laajempaa 1900-luvun alun aikajaksoa että pandemian varsinaisia aaltovuosia. Samalla Linnanmäki tarkentaa ja laventaa tarkoituksenmukaisesti aiempia numeerisia arvioita. Tässä hän hyödyntää ahkerasti, analyttisesti sekä kriittisesti käytettävissä olevia tilastollisia arkistolähteitä päätyen oletukseen kuolleisuuden arvioitavasta vähimmäis- ja kokonaismäärästä (19 000–27 000 henkeä).

Samalla Linnanmäki kirjoittaa koko ajan auki havaintojen analysointiin liittyvää tulkintaa, jolla valaistaan arvioinnin problemaattisuutta. Tarkkaa kuolleisuuslukua on mahdotonta saada selville, koska asianmukaisissa tilastoissa kuolinsyyksi on saatettu merkitä esimerkiksi vain kuume tai yskä. Tekijä kiinnittää huomiota eri ikäryhmien sairastumiseen ja nuorten aikuisten suureen kuolemakohorttiin espanjantaudin tapauksessa. Selityksessä päädytään lopulta piilevän keuhko-

taudin, espanjantaudin ja sota-olojen yhteisvaikutukseen.

Kirjan loppuvaiheilla tarkastelemaan otetaan espanjantaudin torjunta ja hoito. Tässä vaiheessa Linnanmäki toteaa lopulta asian, joka on varmasti saattanut olla osasyynä espanjantaudin aiheuttamiin seurauksiin: tautia itsessään ei pelätty, koska vain harvat kuolivat siihen sen suuresta sairastavuudesta huolimatta. Kun eritellään taudin torjuntakeinoja, vastaan tulee sellaisiakin, jotka ovat edelleen käytössä, kuten suurempien yleisötilaisuuksien välttäminen ja suojaamareiden käyttö.

Kieltoja ja kehotuksia annettiin, mutta ne eivät olleet hengeltään niin totalitaarisia kuin tämänhetkessä korona-ajassa. Hoitomuodot, jotka esitellään, olivat sidoksissa ajan käsityksiin, eikä niistä puuttunut kansanlääkinnällisiä piirteitäkään. Esityksensä lopussa Linnanmäki päättyy siihen, että Suomessa resurssit olivat riittävämmät taistelussa pandemiaa vastaan: terveydenhuollon johto toimi passiivisesti ja hajanaisesti, sairaalajärjestelmä oli kehittämättömän epidemian hoitamiseen eikä lääkäreitä ollut riittävästi. Kiertävien kotisairaanhoidajien avulla koetettiin toki vastata hoidon tarpeeseen. Helsingissä tämä merkitsi Linnanmäen kuvauksen mukaan myös kodinhoitoon ja köyhäinavustukseen kuuluvia toimenpiteitä.

Auttaa nykytilanteen hahmottamista

Teos on nyt tärkeä ja ajankohtainen. Linnanmäen tutkimus antaa historiallista ja syventävää vertailukohtaa tilanteellemme, jossa elämme pandemian varjossa. Espanjantaudin kokonaiskuvan hahmottaminen auttaa ymmärtämään paremmin lainalaisuuksia, jotka ovat liittyvät myös nykyiseen koronatilanteeseen.

Kokonaisuudessaan teos antaa hyvän ja seikkaperäisen kuvan espanjantaudista aaltoineen Suomessa. Linnanmäki on käyttänyt hyväkseen laajaa lähdeaineistoa ti-

lastoineen ja toimintakertomuksi-
neen tuoden esiin myös mahdolli-
set puutteet ja rajoitteet lähteissä.
Taudista aaltoineen hahmottuva
kuva on dynaaminen, mutta toi-
saalta myös varsin numeerinen ja
rakenteellinen. Eräänlainen men-
taalinen taso, jossa kuvastuisivat
yksittäisen ihmisen tuntemukset
ja kokemukset, jää teoksessa hiu-
kan vähemmälle huomiolle, vaika
aikalaisaatteja lehti- tai mui-
den tekstikatkelmien muodossa
toki esiintyykin. Ehkä mukaan oli-
si voinut liittää jonkinlaisen pienen
keskitetyn kuvauksen siitäkin, mil-
laiselta tyypillinen espanjantautiin
sairastunut ihminen näytti ja mitkä
olivat taudin näkyvimmit ilmenty-
mät hänessä.

Se, että espanjantauti tai yli-
päättään historialliset pande-
miat saavat nykyään huomiota
historiallisen tutkimuksen kautta,
kertoo niiden lisääntyneestä mer-
kityksestä. Historiantutkimuksessa
ei aseteta enää painoarvoa yksin-
omaan sodille, politiikalle ja valtio-
miehille voimatekijöinä, vaan on
alettu huomioida muitakin merkit-
täviä ilmiöitä. Viime vuosikymme-
ninä on havahduttu lisääntyvässä
määrin esimerkiksi ilmastonmuu-
toksen ja infektioautien vaikut-
tavuuteen. Siksi ne ovat alkaneet
saada huomiota myös historialli-
sen tutkimuksen kentällä.

AKI ALANKO

Kirjoittaja on filosofian maisteri ja histo-
riaan erikoistunut vapaa kriitikko ja toi-
mittaja.

KANSALLINEN TKI-TIEKARTTA

Osaamisen, sivistyksen ja innovaatioiden ministerityöryhmä hyväk-
syy keväällä kansallisen tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoimin-
nan (TKI) -kartan. Tiekartan toimenpiteillä parannetaan suomalai-
sen TKI-ympäristön globaalia vetovoimaa ja kannustetaan yrityksiä
TKI-investointien lisäämiseen Suomessa.

Korkeatasoinen osaaminen on perusta, jolle voidaan rakentaa
kansainvälisesti kilpailukykyistä ja yhteiskunnan uudistumista tu-
kevaa innovaatiotoimintaa. Tiekartan toimenpiteet vahvistavat suo-
malaisten TKI-toimijoiden kansainvälisyyttä ja osajien liikkumista
tutkimuksen ja elinkeinoelämän välillä. Korkea osaaminen varmistee-
taan lisäämällä korkeakoulutettujen määrää ja tarjoamalla mahdol-
lisuus jatkuvaan oppimiseen kaikille. Kotimaisen osaamis- ja koulu-
tustason noston lisäksi tiekartassa korostetaan, että Suomen tulee
olla entistä houkuttelevampi kansainvälisille tutkijoille, asiantunti-
joille ja TKI-ammattilaisille.

VUODEN TIEDEKYNÄ -PALKINTO 2020

Koneen Säätiön myöntämän Vuoden Tiedekynä -palkinnon on saa-
nut tänä vuonna filosofi **Sanna Tirkkosen** artikkeli ”Yksinäisyyden
tunteet Tove Janssonin teoksessa Muumipappa ja meri”. Artikke-
li on julkaistu *Psykoteraapia*-lehdessä 3/2019. Säätiö myöntää palkin-
non vuosittain tieteellisestä kirjoituksesta, jossa suomen kieltä on
käytetty erityisen ansiokkaasti.

Tirkkonen on filosofian tutkijatohtori Jyväskylän ja Helsingin yli-
opistoissa. Hän toimii parhaillaan vierailevana tutkijana Saksassa
Heidelbergin yliopistoklinikalla yksikössä, jossa tutkitaan psyykki-
sen oireilun kokemuksellisuutta, sosiaalisia ulottuvuuksia ja kehollis-
suutta. Tirkkonen tarkastelee artikkelissaan Janssonin romaania ker-
tomuksena yhdestä kriisiytyneestä, varsin hyväosaisesta perheestä
ja sen jäsenten kokemasta yksinäisyydestä.